

VÝVOJ KALAMÍT NA OZ LIPTOVSKÝ HRÁDOK V ROKOCH 2004 – 2011

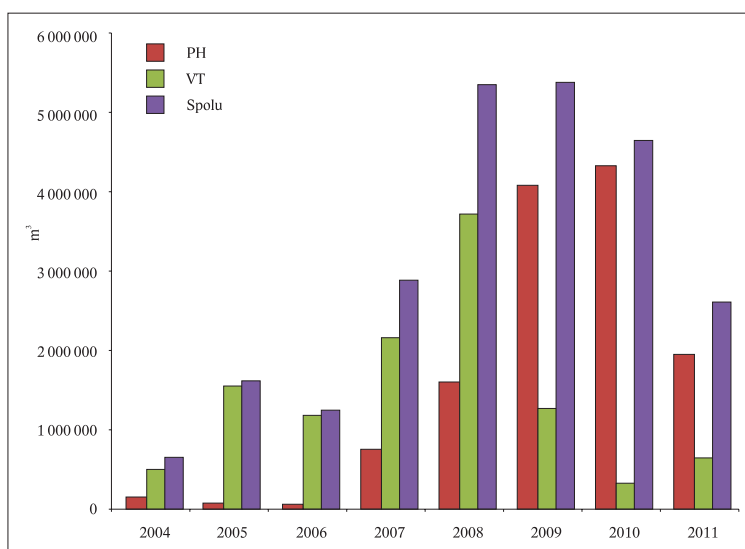
Miroslav Ondruš

Úvod

Odštepny závod Lesov SR, š. p., v Liptovskom Hrádku obhospodaruje štátne a neštátne neodovzdané lesy na veľkej časti Liptova. Katastrálna výmera predstavuje vyše 182 000 ha, z čoho tvorí lesný pôdny fond takmer 52 700 ha. Z celkovej výmery tvoria hospodárske lesy približne 37 %, lesy osobitného určenia približne 28 % a ochranné lesy približne 35 %. Aj výšková diferenciácia OZ je veľmi rozdielna od 416 m n. m. v údolí Váhu až po 1 946 m n. m. na Kráľovej holi. OZ Liptovský Hrádok obhospodaruje lesy v troch orografických celkoch, a to Nízke Tatry, Chočské vrchy a Veľká Fatra a v dvoch národných parkoch (NP Nízke Tatry a NP Veľká Fatra). V drevinovom zložení prevláda smrek so zastúpením vyšším ako 70%. Na území sa nachádza 14 NPR s celkovou výmerou 1 911,50 ha v 5. st. ochrany prírody s čím súvisia aj určité obmedzenia vo vzťahu k zákonu 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. Pohroma z 19. 11. 2004, ktorá postihla predovšetkým Tatranský národný park neobišla ani územie nášho OZ. Po úspešnom spracovaní tejto kalamity prišla v lete roku 2007 ešte silnejšia, ktorej následky pretrvávajú až doteraz.

Kalamity

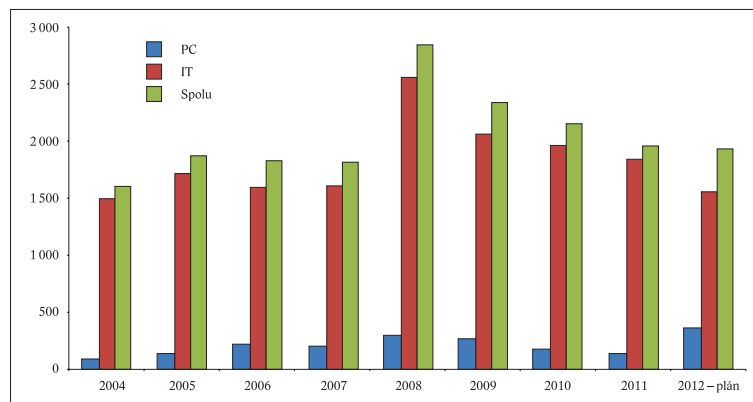
Kalamita v roku 2004 významným spôsobom zasiahla do obhospodarovania lesov na celom Slovensku. Počas pár hodín spadlo na území spravovanom OZ Liptovský Hrádok vyše 300 000 m³ dreva. Túto kalamitu sa maximálnym úsilím všetkých zainteresovaných podarilo spracovať do konca roku 2006, čiže za asi 2 roky (obr. 1).

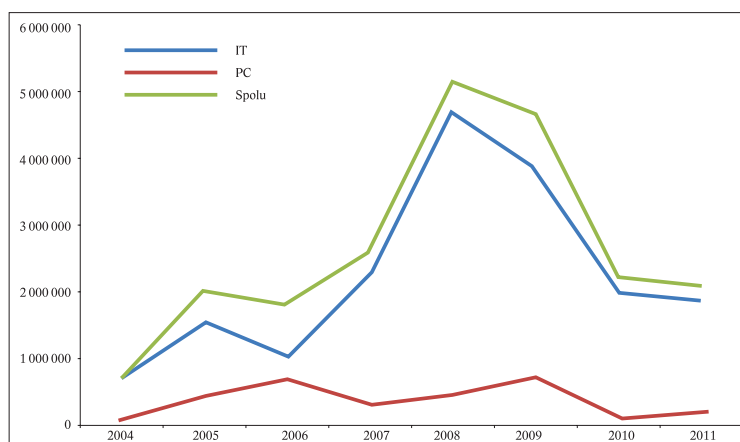
Obrázok 1. Spracovaná kalamita na OZ Liptovský Hrádok v rokoch 2004 – 2011 podľa hlavných škodlivých činiteľov

Rozdiel oproti TANAP-u bol však v tom, že kým vo Vysokých Tatrách bola väčšina kalamitnej hmoty sústredená v relatívne prístupných terénoch, v Nízkych Tatrách bola táto kalamita v oveľa strmších a náročnejších terénnych podmienkach. Predovšetkým vďaka včasnému spracovaniu kalamitnej hmoty s využitím klasických lapákov a feromónových lapačov sa podarilo zabrániť významnejšiemu premnoženiu podkôrneho hmyzu o čom svedčí aj zaevidovaná podkôrníková kalamita v roku 2006, ktorá predstavovala necelých 9 000 m³. Po úspešnom zvládnutí

uvedenej kalamity však neočakávane, v priebehu jednej noci z 23. na 24. augusta 2007, počas silnej búrky spadlo ďalších vyše 600 000 m³ dreva, predovšetkým na tzv. Hornom Liptove (oblasť LS Malužiná, LS Čierny Váh a LS Liptovská Teplička). Z následkami tejto kalamity sa nám nepodarilo úplne vysporiadať dodnes. Po vetrovej kalamite nebývalých rozmerov nasledovala mohutná podkôrnikova kalamita. Kým v roku 2006 bolo spracovaných niečo vyše 7 200 m³ podkôrnikovej kalamity, v roku 2009 (2 roky po druhej kalamite) to bolo až vyše 410 000 m³, pričom náklady na ochranu lesa stúpili zo 72 197 € v roku 2006 na 114 180 € v roku 2009. Najväčší objem spracovaného lykožrútového dreva sme zaznamenali v roku 2010, vyše 433 000 m³. Určitý vplyv na možnosti ochrany a obrany počas podkôrnikovej kalamity mala zrejme aj vrcholiaci ekonomická a hospodárska kríza vo svete v roku 2009, čo súvisí s nevyhnutným znižovaním nákladov, ktoré sa významnou mierou dotklo aj pestovateľskej činnosti a ochrany lesa. Kým v roku 2008 bolo na ochranu lesa vynaložených vyše 1 000 000 € v roku 2009 to bola len desatina. Významná časť finančných prostriedkov bola použitá na chemickú asanáciu a podkôrnikových pozorovateľov, ktorí ako terénny pracovníci zabezpečovali nepretržitý monitoring výskytu ohnisk podkôrneho hmyzu. Na nastupujúcu podkôrnikovu kalamitu mal teda významný vplyv súbor viacerých faktorov, vrátane klimatických, nedostatočného sprístupnenia postihnutých lokalít a aj veľkosti postihnutého územia. **V súčasnosti môžeme konštatovať, že podkôrniková kalamita je na ústupe (obr. 1).** Množstvo spracovaného lykožrútového dreva v roku 2011 nedosiahlo ani polovicu z objemu v roku 2010 a v roku 2012 očakávame ďalšie výraznejšie zníženie tohto objemu. Tomu zodpovedá aj znižovanie počtu feromónových lapačov, keď sa postupne dostávame na počet porovnateľný z rokom 2004 (obr. 2). Najväčšie množstvo odchytených podkôrnikov sme zaznamenali v rokoch 2008 a 2009, kým v posledných dvoch rokoch pozorujeme prudký pokles odchytov (obr. 3). Čo sa týka druhov, najväčšie odchity sú pri lykožrútovi smrekovom (*Ips typographus*). Avšak v poslednom roku sme zaznamenali mierny nárast v odchytach lykožrúta le-skľého (*Pityogenes chalcographus*), čomu sme prispôsobili aj plánovaný počet lapačov na tohto škodcu v roku 2012. Jeho zvýšený odchyt pravdepodobne súvisí s veľkým množstvom zvyškov po ťažbách, ktoré na holinách zostávajú. V spolupráci s lesníckou ochrannou službou každoročne prebieha monitoring hlavných druhov podkôrnikov a invázneho lykožrúta severského (*Ips duplicatus*) na území celého OZ. Kým v prvých rokoch monitoringu sme odchyt I. severského nezaznamenali, v posledných rokoch sa niekoľko imág odchytilo. Stúpajúce odchity I. severského môžu do budúcnosti predstavovať ďalšie ohrozenie smrekových lesov na severe Slovenska.

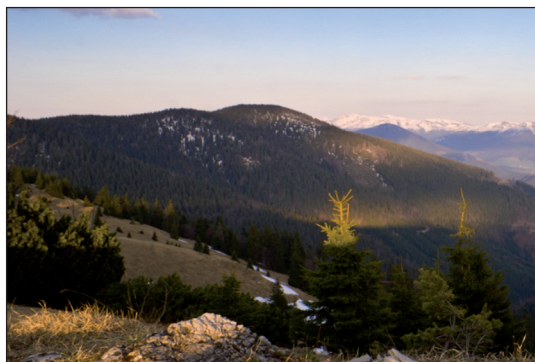
Obrázok 2. Počty inštalovaných feromónových lapačov (ks) v rokoch 2004 – 2011

Obrázok 3. Odchyt podkôrneho hmyzu (ks) v rokoch 2004 – 2011

Chránené územia

Špecifickým problémom nášho závodu je územná ochrana prírody a s ňou spojené obmedzenia v zmysle zákona 543/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov. Takmer 78% územia OZ sa nachádza v rôznom st. ochrany (3., 4., 5.), čo predstavuje približne 41 000 ha lesa. Zákon 543/2002 Z. z. nás síce neobmedzuje v spracovaní náhodnej ťažby v 3. st. ochrany, avšak pri tak rozsiahlej kalamite aká postihla lesy v správe nášho OZ si vyžaduje použitie aj krajných metód ochrany, vrátane chemickej asanácie v nevyhnutnom rozsahu. Navyše pri boji s podkôrnym hmyzom treba reagovať rýchlo, čo sa stáva v podmienkach Slovenska nemožným vďaka nekonečne dlhým správnym konaniam s neistým výsledkom a až hrozivo silným vplyvom mimovládnych organizácií v procesoch povoľovania výnimiek. Tak sa nám stáva, že nám správny orgán nepovoľuje ani bodové chemické postreky uhodenej haluziny, ktorá v takomto rozsahu je významným zdrojom šírenia podkôrneho hmyzu. Jej pálenie je obmedzené len na prístupné lokality s dostupným zdrojom vody a aj to len v časovo obmedzenom období. Najväčšie problémy v záveroch neprístupných dolín však ostávajú nevyriešené. Snaha o povolenie výstavby lesných ciest a zväznic opäť naráža na problém území európskeho významu, ochrany biotopov a neudelenia príslušných súhlasov a výnimiek. Z približne 84 km lesných ciest nám orgány ochrany prírody vydali súhlas na výstavbu len necelých 26 km. Týmto povolenými cestami sa však neriešia závery nedostupných dolín. Osobitnú pozornosť si zaslúžia NPR, pričom takmer vo všetkých má dominantné zastúpenie smrek. V týchto lokalitách v súčasnosti evidujeme celkovo takmer 11000 m³ kalamitnej hmoty. Opatrenia na zabránenie šírenia a premnoženia škodcov z chránených území s piatym stupňom ochrany, ktoré má podľa §28 ods. 3 zákona 326/2005 Z. z. o lesoch v znení neskorších predpisov zabezpečiť organizácia ochrany prírody a krajiny realizujeme z vlastnej iniciatívy a na vlastné náklady. V uvedenom kontexte následne vychádza diskutabilne snaha rôznych mimovládnych organizácií podporená samotnou ŠOP o vyhlasovanie nových, resp. rozširovanie existujúcich NPR. Na našom území ide najmä o známu lokalitu výskytu tetraova hlucháňa (*Tetrao urogallus*) Smrekovicu (obr. 4), kde evidujeme v súčasnosti novú, väčšinou roztrúsenú podkôrníkovú kalamitu v objeme 190 m³, ktorú máme rozhodnutím KÚŽP v Žiline zakázané spracovať, aj napriek tomu, že rezervácia doteraz nebola vyhlásená. Približne 1 km od Smrekovice je existujúca NPR Jánošíkova Kolkáreň (obr. 5) s rovnakými terénnymi a prírodnými podmienkami vyhlásená v roku 1964 na ploche 243 ha za účelom ochrany pôvodných spoločenstiev horských smrečín. Za posledné roky sa nám však predmet ochrany v uvedenej rezervácii doslova stráca pred očami. V roku 2012 nám bol doručený zámer rozšírenia NPR Suchý vrch zo súčasných 71 ha na plánovaných 217,74 ha, čiže trojnásobne. Takéto neuvážené rozširovanie a vyhlasovanie rezervácií pokladáme za veľmi nebezpečné vo vzťahu k momentálnej kalamitnej situácii v lesoch s prevládajúcim smrekom, zvlášť pri vyššie uvedenom pretrvávajúcom nedodržovaní zákonov zo strany organizácie ochrany prírody a krajiny.

Obrázok 4. Navrhovaná NPR Smrekovica

Obrázok 5. NPR Jánošíkova Kolkáreň

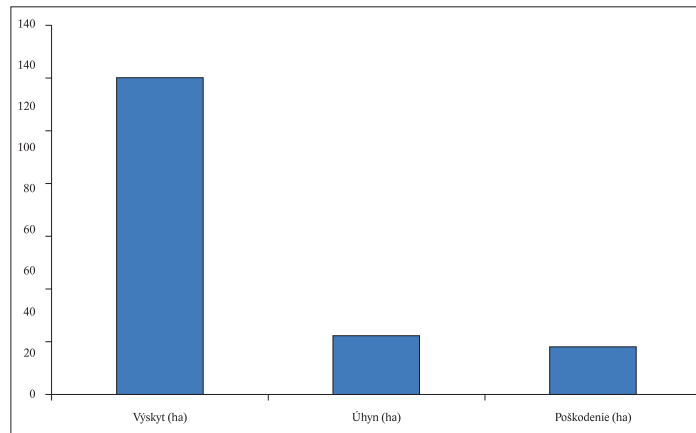

Tvrdoň a lykokazy

V rokoch 2010 a 2011 sa nám podarilo dostať podkôrníkovú kalamitnú situáciu pod kontrolu a jej rozsah sa začal postupne znižovať. V súčasnosti prebieha rozsiahla obnova holín po kalamitách, ktoré presahujú výmeru 2 500 ha. Avšak začal sa prejavovať ďalší problém priamo súvisiaci s kalamitnými ťažbami. V porastoch, kde každoročnou ťažbou dochádza k odsúvaniu porastových stien sa vo zvýšenej miere začali objavovať škodcovia na sadenicach tvrdoň smrekový (*Hylobius abietis*) a lykokazy (*Hylastes spp.*) (obr. 6). V niektorých lokalitách sme v roku 2011 zaznamenali až ich kalamitné premnoženie, čo spôsobilo úhyn celých kultúr.

Obrázok 6. Sadenica poškodená tvrdoňom aj lykokazmi

Výskyt týchto škodcov sme len v roku 2011 evidovali na vyše 120 ha vysadených porastov a úhyn sadeníc celkovo na takmer 24 ha (obr. 7). Ďalších približne 20 ha porastov bolo takých, ktoré boli poškodené, ale sadenice zatiaľ dokázali viac-menej zregenerovať. V spolupráci s LOS Banská Štiavnica sme vykonali opatrenia spočívajúce predovšetkým v okamžitom založení lapacích kôr na kontrolu výskytu týchto škodcov a ich odchyt. Zároveň sme požiadali príslušné orgány o povolenie použiť bodový chemický postrek sadeníc a uhodených hromád haluziny v dotknutých lokalitách s 3. st. ochrany. Povolenie sme dostali len na bodový postrek sadeníc, avšak v zákonnej lehote podalo lesohospodárske zoskupenie VLK proti rozhodnutiu rozklad, čím sa uvedené konanie predĺžilo až do októbra s konečným negatívnym rozhodnutím ministerstva. Bodový chemický postrek mohol byť teda realizovaný len v porastoch s nižším stupňom ochrany, pričom ošetrovaných bolo 16,5 ha kultúr. Na ostatných plochách bol boj realizovaný výlučne prostredníctvom lapacích kôr, ktorých bolo celkovo osadených 1 079 s odchytom za necelé tri mesiace až takmer 5 000 chrobákov. V roku 2012 však očakávame, že sa plocha výskytu týchto škodcov na našom závode zdvojnásobi.

Obrázok 7. Rozsah škôd na sadenicach spôsobených tvrdoňom a lykokazmi v roku 2011

Budúcnosť smrečín

Súčasnú problémy v smrečinách vrátane predpokladaných globálnych zmien vyvolávajú otázky prežitia smrečín a o ich vertikálnej aj horizontálnej distribúcii na Slovensku. Súčasnú poznatky pri zakladaní a výchove lesných porastov dávajú významný predpoklad prežitia smrečín do budúcnosti. Je nevyhnutné však vyhnúť sa smrekovým monokultúram, zvlášť na nepôvodných stanovištiach a pestovať smrek v zmiešaní s inými drevinami prípadne sa snažiť o dosiahnutie vertikálne rozdiferencovaných porastov. Dôležitý bude aj prístup taxátorov pri obnovách PSoL. V ohrozených lokalitách škodlivými činiteľmi je potrebné navrhovať predpis ťažby v prebierkových porastoch tak, aby plánované zásahy boli dostatočne silné a podporili nástup prirodzenej obnovy už pred začiatkom obnovných ťažieb. V takýchto porastoch by aj po následných extrémnych kalamitách aké postihli sever Slovenska v rokoch 2004 a 2007 nedošlo k vzniku rozsiahlych holín s extrémnymi mikroklimatickými podmienkami a zároveň by sa vytvorila kostra následného porastu.

Obrázok 8. Približne 60-ročný porast zničený vetrom

Treba si uvedomiť, že podiel náhodných ťažieb v posledných rokoch prekračuje 100 % etátu, čo znemožňuje vykonávať výchovné a obnovné ťažby. Z tohto titulu sa nedajú plniť predpisy PSoL na realizovanie preventívnych pestovateľských opatrení v záujme zvyšovania vitality a odolnosti lesných porastov. Situácia sa tak dostáva do začarovaného kruhu, kedy zameraním sa na spracovanie kalamít sme nútení zanedbávať výchovu mladších porastov a tie sa stávajú náchylnejšími na škody snehom a vetrom (obr. 8). Východiskom je len spracovanie kalamity a súčasne aj nevyhnutná výchova mladších porastov. Uvedené opatrenia si však vyžadujú súhlas lesných úradov, ktoré často nie sú ochotné povoliť výchovu porastov starších ako 50 rokov do doby úplného spracovania kalamity.

Záver

Uvedené problémy sa netýkajú len územia nášho OZ, ale denne sa s nimi stretávajú všetci obhospodarovatelia lesa v národných parkoch, kde je dominantnou drevinou smrek. V mnohých oblastiach je narušená ekologická stabilita lesov, ohrozené trvalo udržateľné hospodárenie a znížený potenciál produkčných aj verejnoprospešných funkcií lesa. Pre prax lesného hospodárstva, ale predovšetkým pre samotný les je nevyhnutné vyriešenie situácie ohľadom zákona o lesoch a zákona o ochrane prírody a krajiny. Je dôležité prehodnotiť maloplošné, ale aj niektoré veľkoplošné chránené územia a nerozširovať ich bez predošlej odbornej diskusie všetkých zainteresovaných strán vrátane obhospodarovateľov lesov, obcí, záchranných zložiek a pod. Navrhnuť v nich vhodné manažmentové opatrenia, aby nezanikli dôvody ochrany pre ktoré boli chránené územia vyhlásené a predovšetkým ustúpiť od pasívnej ochrany prírody ako ju poznáme dnes. V problémových lokalitách diskutovať s organizáciami ochrany prírody a dohodnúť sa na spoločných postupoch pri zabezpečovaní ich manažmentu. Významná druhová pestrosť rastlín, živočíchov a fakt, že sa u nás zachovali pralesy v takom rozsahu aký inde v Európe nemá obdobu, je zásluhou predovšetkým obhospodarovateľov lesov a ich prístupu k týmto hodnotám.